

Izbor zastupnika u Europskom parlamentu: usporedba nacionalnih izbornih modela

Višeslav Raos

Europske političke elite, koje su sedamdesetih godina koncipirale spajanje dotadašnjih zasebnih skupština europskih zajednica u jedinstveni Europski parlament s izravno izabranim nacionalnim predstavnicima, imale su velika očekivanja od nove institucije. Smatralo se kako će upravo izravno izabrano predstavničko tijelo na europskoj razini sustav europskih integracija pretvoriti u istinski demokratsku političku zajednicu

Ovogodišnji izbori za Europski parlament bili su osmi po redu izravni izbori zastupnika zemalja članica Europske unije. Europske političke elite, koje su sedamdesetih godina koncipirale spajanje dotadašnjih zasebnih skupština europskih zajednica u jedinstveni Europski parlament s izravno izabranim nacionalnim predstavnicima, imale su velika očekivanja od nove institucije. Smatralo se kako će upravo izravno izabrano predstavničko tijelo na europskoj razini sustav europskih integracija pretvoriti u istinski demokratsku političku zajednicu (Hix i Hagemann 2008: 37). Međutim, izravni izbori za Europski parlament prometnuli su se u svim zemljama članicama u drugorazredne izbore, što se očituje u kontinuiranom opadanju izlaznosti na izbore, manjem stupnju stranačke mobilizacije i investiranja u izborne kampanje, kao i u zanemarivu interesu medija za praćenje izbora. Drugim riječima, birači, stranke i mediji svjesni su da je na europskim izborima manje toga na kocki te sukladno tomu i prilagođavaju svoja očekivanja. Pored njihova drugorazrednog značaja, izbori za Europski parlament služe i kao provjera popularnosti aktualnih vlada i parlamentarnih većina. Umjesto sadržaja povezanih s radom Europskog parlamenta i drugih institucija Europske unije, kampanjama na tim izborima gotovo isključivo dominiraju nacionalne teme koje u određenom trenutku zaokupljaju pažnju javnosti u pojedinim zemljama.

Izbori zastupnika u Europski parlament tijekom svoje povijesti odvijali su se prema nacionalnim pravilima koja ni na koji način nisu bila međusobno usklađena. Raznovrsnost načina izbora zastupnika dodatno je dovela u pitanje značenje tih

izbora kao procesa kojima bi se trebala konstituirati zajednička europska politička zajednica i zajednička europska javnost. Europski je parlament 2002. godine na prijedlog Vijeća ministara usvojio jedinstveni zakonski okvir za provođenje izbora

Izravni izbori za Europski parlament prometnuli su se u svim zemljama članicama u drugorazredne izbore, što se očituje u kontinuiranom opadanju izlaznosti na izbore, manjem stupnju stranačke mobilizacije i investiranja u izborne kampanje, kao i u zanemarivu interesu medija za praćenje izbora

nacionalnih zastupnika. Stoga su izbori održani ove godine treći po redu izbori za Europski parlament koji su se odvijali prema minimalnom zajedničkom okviru koji određuje značajke izbornog postupka. Minimalna zajednička izborna pravila, koja su propisala uporabu nekog od razmjernih izbornih modela (uz mogućnost, ali ne i obavezu preferencijskoga glasovanja) te uporabu nacionalnoga izbornog praga od najviše 5 posto, nisu, ustvari, bila čin institucionalne inovacije, već pokušaj kodificiranja postojećih nacionalnih izbornih modela u zemljama članicama koje su do kraja devedesetih (uključujući Ujedinjeno Kraljevstvo) prešle na razmjerni model izbora europskih zastupnika (Farrell i Scully 2005: 970–971).

Već i letimičan pogled na *Tablicu 1* otkriva širok raspon nacionalnih izbornih praksi s obzirom na tri ključne značajke svakoga izbornog modela – veličinu izbornog okruga, strukturu biračkog listića i metodu preračunavanja glasova u mandate. Ovim razlikama treba još pridodati razlike koje proizlaze iz različitih praksi određivanja izbornog praga, kao i nacionalne varijacije u reguliranju biračkog prava i modalitetu glasovanja, odnosno organiziranja pristupa biralištima za određene vrste birača.

Biračko pravo

U skladu s osnovnim postulatima Europske unije koji polaze od jednakopravnosti svih europskih državljana i uživanja u temeljnim pravima i slobodama na cijelome području EU-a, na izborima za Europski parlament aktivno i pasivno biračko pravo imaju državljani pojedinih zemalja članica, ali i državljani drugih članica EU-a nastanjeni u toj zemlji i upisani u birački popis. Međutim, pored toga općeg pravila članice EU-a uvelike se razlikuju u implementaciji aktivnoga i pasivnoga biračkog prava. Ove razlike temelje se na istim ili sličnim odredbama o biračkom pravu koje vrijede i za nacionalne izbore te su odraz razlika u poimanju građanstva s obzirom na dob i državljanstvo.

Izorno zakonodavstvo u Hrvatskoj za sve razine izbora, pa tako i za europske izbore, propisuje jedinstvenu dobnu granicu od 18 godina, kako za aktivno tako i za pasivno biračko pravo. Uz Hrvatsku još deset zemalja članica za izbor europskih zastupnika propisuje istu dob kao uvjet za pravo glasovanja i kandidiranja na izborima. Prema tome, više od polovice članica EU-a ima drugačiju, u pravilu višu dobnu granicu za potencijalne kandidatkinje i kandidate za mjesta europskih parlamentaraca. Među državama s posebnim odredbama o minimalnoj dobi birača i kandidata ističe se Austrija, prva europska zemlja koja je na nacionalnoj (i europskoj) razini uvela aktivno biračko pravo za građane s napunjenih 16 godina. Šesnaestogodišnjaci mogu glasovati na izborima u nekolicini njemačkih gradova i saveznih država, no Austrija je jedina europska država koja je ovu odredbu proširila i na parlamentarne, europske i predsjedničke izbore. Prva zemlja u svijetu koja je šesnaestogodišnjacima omogućila glasovanje bio je Brazil osamdesetih godina. Trinaest članica Europske unije pasivno biračko pravo za Europski parlament dopušta tek od navršene 21. godine. U Rumunjskoj kandidati za europske zastupnike moraju imati navršene 23 godine, dok su najvišu dobnu granicu postavile Italija i Grčka u kojima kandidati za europske zastupnike ne smiju biti mlađi od 25 godina. Ne treba čuditi što upravo te dvije zemlje imaju najviše dobne pragove za kandidaturu za Europski parlament. Naime, Italija i Grčka snažni su primjeri gerontokracije. U Italiji za predsjednika ne može biti izabran nitko mlađi od 50, a u Grčkoj od 40 godina.

Ujedinjeno Kraljevstvo ne ističe se postavljanjem dobnih granica (aktivno biračko pravo s 18, pasivno s 21), već izrazito inkluzivnim pristupom odnosu biračkog prava i državljanstva. Naime, na izborima za britanske zastupnike u Europskom parlamentu mogu, pored državljana EU-a upisanih u biračke popise, glasovati i svi državljani zemalja članica Britanske zajednice naroda (*Commonwealth*) koji su registrirani kao birači u Velikoj Britaniji i Sjevernoj Irskoj. Irska i Danska pasivno biračko pravo

Europski je parlament 2002. godine na prijedlog Vijeća ministara usvojio jedinstveni zakonski okvir za provođenje izbora nacionalnih zastupnika

za strane državljanu uređuju na način da omogućuju ostvarenje prava na kandidaturu državljanima drugih članica EU-a samo ako oni to pravo ostvaruju i u svojoj matičnoj zemlji. Iz toga proizlazi da, primjerice, Talijanka stara 24 godine koja živi u Irskoj ne bi mogla biti kandidatkinja za Europski parlament.

Modaliteti glasovanja

Osim prava glasa koje je usko povezano s državljanstvom, bitan aspekt organizacije izbora su i modaliteti glasovanja,

Tablica 1. Nacionalne razlike u izboru zastupnika u Europski parlament

Zemlja	Broj zastupnika	Pravo glasa	Izborni prag	Izborne jedinice	Izborni model	Način raspodjele mandata
Austrija	18	16/18	4 %	1	preferencijsko glasovanje (7 %)	D'Hondt
Belgija	21	18/21	–	4 izborne jedinice, 3 izborna zborna	preferencijsko glasovanje	D'Hondt
Bugarska	17	18/21	5,8 % ¹	1	preferencijsko glasovanje	Hare/Niemeyer
Cipar	6	18/21	1,8 % ²	1	preferencijsko glasovanje	Droop
Češka	21	18/21	5 %	1	preferencijsko glasovanje (5 %)	D'Hondt
Danska	13	18	–	1	preferencijsko glasovanje	D'Hondt
Estonija	6	18/21	–	1	preferencijsko glasovanje	D'Hondt
Finska	13	18	–	1	preferencijsko glasovanje	D'Hondt
Francuska	74	18	5 %	8	blokirana lista	D'Hondt
Grčka	21	18/25	3 %	1	blokirana lista	Droop
Hrvatska	11	18	5 %	1	preferencijsko glasovanje (10 %)	D'Hondt
Irska	11	18/21	–	3	pojedinačno prenosivo glasovanje (STV)	Droop
Italija	73	18/25	4 %	5	preferencijsko glasovanje (maks. 3 glasa)	Hare/Niemeyer
Latvija	8	18/21	5 %	1	preferencijsko glasovanje ³	Sainte-Laguë
Litva	11	18/21	5 %	1	preferencijsko glasovanje	Hare/Niemeyer
Luksemburg	6	18	–	1	preferencijsko glasovanje (maks. 6 glasova)	D'Hondt
Malta	6	18	–	1	pojedinačno prenosivo glasovanje (STV)	Droop
Nizozemska	26	18	3,8 % ⁴	1	preferencijsko glasovanje	D'Hondt, Hare/Niemeyer
Njemačka	96	18	–	1	blokirana lista	Sainte-Laguë/Schepers
Poljska	51	18/21	5 %	13	blokirana lista	D'Hondt
Portugal	21	18	–	1	blokirana lista	D'Hondt
Rumunjska	32	18/23	5 %	1	blokirana lista	D'Hondt
Slovačka	13	18/21	5 %	1	preferencijsko glasovanje (maks. 2 glasa)	Droop
Slovenija	8	18	4 %	1	preferencijsko glasovanje	D'Hondt
Španjolska	54	18	–	1	blokirana lista	D'Hondt
Švedska	20	18/21	4 %	1	preferencijsko glasovanje (5 %)	Sainte-Laguë ⁵
Ujedinjeno Kraljevstvo	73	18/21	–	12	blokirana lista (STV u Sjevernoj Irskoj)	D'Hondt (Droop u Sjevernoj Irskoj)

Sastavljeno prema: Europski parlament 2014; Nohlen 2014.

odnosno postojanje zakonske obaveze glasovanja, kao i mogućnosti dopisnoga ili posrednoga glasovanja. Ove potonje dvije mogućnosti posebice su relevantne za državljane Europ-

Estonija, zemlja koja u Europskoj uniji i svijetu prednjači u e-demokraciji i e-upravi, omogućava i e-glasovanje na izborima za Europski parlament

ske unije koji privremeno žive izvan teritorija EU-a. Institut obaveznoga glasovanja poznaju četiri zemlje EU-a – Belgija, Cipar, broj 18 - srpanj 2014.

Grčka i Luksemburg. U ovim se državama neopravdani neizlazak na izbore tretira kao prekršaj podložan plaćanju novčane globe.

Dopisno glasovanje (glasovanje poštom) iz inozemstva omogućuje 14 zemalja: Austrija, Belgija, Estonija, Njemačka, Latvija, Litva, Luksemburg, Nizozemska, Poljska, Portugal, Slovenija, Španjolska, Švedska i Ujedinjeno Kraljevstvo. Državljeni Bugarske, Cipra, Danske, Finske, Grčke, Hrvatske, Mađarske, Italije i Rumunjske mogu glasovati samo u veleposlanstvima svojih zemalja, dok Francuska, Nizozemska i Ujedinjeno Kraljevstvo omogućavaju glasovanje putem ovlaštene osobe od povjerenja (*proxy vote*). Estonija, zemlja koja u Europskoj uniji i svijetu prednjači u e-demokraciji i e-upravi, omogućava i e-glasovanje na izborima za Europski parlament. Popis zemalja koje omogućavaju glasovanje u inozemstvu otkriva da razina pristupačnosti modaliteta glasovanja (primjerice mogućnost

glasovanja poštom) ne ovisi o brojnosti državljana koji žive u inozemstvu. Drugim riječima, članice EU-a koje imaju brojnu dijasporu nisu nužno iste zemlje koje su razvile različite institute glasovanja koji olakšavaju pristup biralištima.

Izborni prag i veličina izbornog okruga

Od 28 zemalja članica, njih 12 propisalo je uporabu izbornog praga na europskim izborima. Učestalost primjene izbornog praga puno je češća u novim članicama Europske unije, čije stranačke sustave karakterizira značajno veći stupanj fragmentacije (izuzev Mađarske) nego što je slučaj u starim članicama. Osim Francuske, koja petpostotni prag primjenjuje na razini izbornih

Na izborima za Europski parlament aktivno i pasivno biračko pravo imaju državljani pojedinih zemalja članica, ali i državljani drugih članica EU-a nastanjeni u toj zemlji i upisani u birački popis

jedinica, sve ostale zemlje primjenjuju ga na nacionalnoj razini. Maksimalno dozvoljeni izborni prag (5 posto) na nacionalnoj razini postavile su Hrvatska, Češka, Latvija, Litva, Poljska, Rumunjska i Slovačka, dok najniži prag (3 posto) ima Grčka. Kao što je vidljivo iz *Tablice 1*, tri zemlje imaju implicitni izborni prag koji proizlazi iz načina raspodjele mandata. U Bugarskoj on proizlazi iz računanja Hareove kvote i iznosi 5,8 posto, što ustvari premašuje propisani maksimum, dok se na Cipru koristi Droopova kvota koja proizvodi prirodni izborni prag od 1,8 posto. U Nizozemskoj se u prvom krugu preračunavanja glasova u mandate (za listovne saveze) koristi D'Hondtova metoda i primjenjuje se izborni prag od 4 posto.

Određivanje izbornog praga najviše je stručnih i političkih polemika izazvalo u Njemačkoj. Njemački Ustavni sud je 2011. dotadašnji izborni prag od 5 posto (koji vrijedi na izborima za *Bundestag* i za pokrajinska predstavnička tijela) proglasio neustavnim, ustvrdivši kako on potire jednakost svakog birača, odnosno jednakovrijednost svakoga glasa. U pozadini ovakve odluke nalazila se želja za sprječavanjem velikog broja propalih glasova (na europskim izborima 2009. bio ih je preko 10 posto), a opravdanje se našlo u činjenici da izbori za Europski parlament, za razliku od nacionalnih izbora, nemaju imperativ stvaranja jasne i stabilne parlamentarne većine. U 2013. izborni je prag spušten na 3 posto, no zahvaljujući kombiniranoj ustavnoj tužbi niza izvanparlamentarnih stranaka i skupine građana Ustavni je sud ponovno razmotrio pitanje izbornog praga na europskim izborima te konačno donio odluku prema kojoj ga je u potpunosti ukinuo. Ukidanje izbornog praga na ovogodišnjim izborima doista je drastično smanjilo postotak propalih glasova (1,7 posto), no omogućilo je i osvajanje europskih mandata strankama za koje je pojedinačno glasovalo manje

od 1 posto birača. Na taj način svoj prvi mandat u Europskom parlamentu osvojila je i neonacistička Nacionaldemokratska stranka Njemačke (NPD).

Uz regulaciju izbornog praga, bitan segment svakog izbornog modela predstavlja i veličina izbornog okruga. U najvećem broju članica EU-a (20) primjenjuje se *at-large* sustav, tj. cijela zemlja tvori jednu izbornu jedinicu. Složena federalna struktura belgijskoga političkog sustava odražava se i na način izbora europskih zastupnika te je stoga ova zemlja podijeljena na četiri izborne jedinice (Flandrija, Valonija, regija grada Bruxellesa i germanofona regija) i tri izborna zbora koji se temelje na trima jezičnim zajednicama – nizozemskoj, francuskoj i njemačkoj. Francuska je podijeljena na osam izbornih jedinica, od kojih se sedam nalazi u kontinentalnom, metropolitanskom dijelu zemlje, a jednu čine prekomorski departmani. Glasovi dani u inozemstvu računaju se u izornoj jedinici Île-de-France (pariška regija). Irska je podijeljena na tri izborne jedinice, a Italija na pet. Najveći broj izbornih jedinica imaju Ujedinjeno Kraljevstvo (12) i Poljska (13). U britanskom slučaju Sjeverna Irska, Wales i Škotska čine zasebne izborne jedinice, dok se preostale temelje na devet engleskih regija. U poljskom slučaju granice izbornih jedinica poklapaju se s granicama vojvodstava, s time da su manja vojvodstva okrupnjena u zajedničke izborne jedinice.

Izborni model

Osam članica Europske unije, među kojima su tri najmnogoljudnije (Njemačka, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo), provode izbore za Europski parlament pomoću blokiranih izbornih lista. Od preostalih 20 članica, Irska i Malta koriste sustav pojedinačnoga prenosivoga glasa (STV), dok 18 država koristi neblokiranje zatvorene liste s mogućnošću preferencijskoga glasovanja. Budući da sustav pojedinačnoga prenosivoga glasovanja ustvari čini podvrstu preferencijskoga glasovanja, te se stoga ponekad naziva i sustavom preferencijske kvote (Kasa-

U Rumunjskoj kandidati za europske zastupnike moraju imati navršene 23 godine, dok su najvišu dobnu granicu postavile Italija i Grčka u kojima kandidati za europske zastupnike ne smiju biti mlađi od 25 godina

pović 2003: 276), možemo ustvrditi da većina zemalja koristi neki oblik preferencijskoga glasovanja pri odabiru zastupnika u Europskom parlamentu. Najveći broj zemalja koje koriste neblokiranje liste ne propisuje minimalni postotak glasova koji neki kandidat ili kandidatkinja trebaju osvojiti kako bi promijenili poredak unutar kandidacijske liste. Drugim riječima, političke stranke u tim zemljama mogu samo sugerirati biračima poželjni poredak kandidata za Europski parlament, no konačnu odluku donose sami birači. Četiri zemlje propisuju izborni prag

unutar kandidacijskih lista, odnosno minimalni postotak preferencijskih glasova koje kandidat treba osvojiti. Taj postotak najviši je u Hrvatskoj (10 posto) i Austriji (7 posto), dok je u drugim

I dalje ne možemo govoriti o jedinstvenome europskom prostoru izbornog nadmetanja, već o odvojenim nacionalnim arenama koje će prvenstveno služiti ostvarenju ciljeva vezanih uz domaću politiku, a tek u manjoj mjeri biti u službi političkog života Europske unije

zemljama koje ga primjenjuju (Češka i Švedska) značajno niži te je jednak maksimalnom propisanom izbornom pragu (5 posto). U nekoliko zemalja birači mogu dati više od jednoga preferencijskoga glasa – do šest glasova u Luksemburgu, maksimalno tri glasa u Italiji te najviše dva u Slovačkoj. Budući da se u Luksemburgu ukupno bira šestoro zastupnika, mogućnost davanja do šest preferencijskih glasova u ovoj zemlji znači da je omogućeno istodobno glasovanje za kandidate s različitim lista (panaširanje). Takav aranžman izravno se naslanja na dugogodišnju praksu otvorenih izbornih lista u Luksemburgu (usp. Kasapović 2003: 254–255).

Ujedinjeno Kraljevstvo u mnogobrojnim se aspektima izdvaja od ostalih članica EU-a, pa se tako s primjenom izbornog modela u toj zemlji povezuje jedna zanimljivost. Naime, u toj državi za izbor zastupnika u Europski parlament primjenjuju se dva izborna modela – Engleska, Škotska i Wales primjenjuju blokirane izborne liste, dok stanovnici Sjeverne Irske glasuju u sustavu pojedinačnoga prenosivoga glasa.

Način raspodjele mandata

Zajednički minimalni okvir izbornog zakonodavstva iz 2002. propisao je primjenu razmjernih izbora pri izboru zastupnika u Europskom parlamentu. Međutim, stupanj razmjernosti i relativne prednosti za velike ili male političke stranke značajno ovisi o načinu pretvaranja glasova u mandate. Najveći broj zemalja (17) koristi jednu od metoda najvećeg broja. U gotovo svim slučajevima koristi se D'Hondtova metoda koja daje prednost velikim strankama. Iznimke čine Latvija koja koristi Sainte-Laguëovu metodu, Švedska koja koristi modificiranu Sainte-Laguëovu metodu te Njemačka koja koristi Sainte-Laguëovu/Schepersovu metodu.⁶ Izračuni temeljeni na Sainte-Laguëovoj metodi puno više idu na ruku malim strankama.

Pojedinačno prenosivo glasovanje u pravilu se povezuje s Droopovom kvotom te se koristi u Irskoj i na Malti. Kao i u drugim aspektima izbornoga sustava, i u slučaju metode pretvaranja glasova u mandate Ujedinjeno Kraljevstvo koristi jedan postupak u Sjevernoj Irskoj (Droopova kvota), a drugi u ostalim

sastavnicama monarhije (D'Hondtova metoda). Također, Nizozemska koristi D'Hondtovu metodu za raspodjelu mandata među listovnim savezima i Hareovu metodu za raspodjelu mandata među strankama. Preostalih šest zemalja koristi jednu od metoda izbornog broja – Grčka, Cipar i Slovačka upotrebljavaju Droopovu kvotu, a Bugarska, Italija i Litva Hare/Niemeyerovu metodu. Potonja metoda stvara povoljnije uvjete za osvajanje mandata manjim strankama nego što je slučaj s Droopovom kvotom.

Zaključak

Analiza načina izbora zastupnika u Europskom parlamentu 2014. potvrdila je značajne razlike koje su uočene u istraživanjima prethodnih izbornih ciklusa (usp. Farrell i Scully 2005; Farrell i Scully 2010) i istaknula činjenicu da usprkos konvergenciji stranačkog natjecanja i izbornih modaliteta među zemljama članicama EU-a i dalje ne možemo govoriti o jedinstvenome europskom prostoru izbornog nadmetanja, već o odvojenim nacionalnim arenama koje će prvenstveno služiti ostvarenju ciljeva vezanih uz domaću politiku, a tek u manjoj mjeri biti u službi političkog života Europske unije.

Ipak, u svim aspektima oblikovanja izbornih aranžmana moguće je, usprkos velikim nacionalnim varijacijama, prepoznati određene većinske obrasce, odnosno najčešće korištena izborna rješenja. Sukladno tomu možemo kazati kako je najčešća minimalna dob za ostvarivanje pasivnoga biračkog prava 21 godina, a dopisno glasovanje omogućeno je u većini članica. Nadalje, većina zemalja nema izborni prag te koristi *at-large* sustav. Većina zemalja koristi neblokiranje zatvorene liste s mogućnošću preferencijalnoga glasovanja, a glasove u mandate preračunava pomoću D'Hondtove metode. Možemo stoga zaključiti da se hrvatski model izbora europskih zastupnika relativno dobro uklapa u prosjek izbornih modela na razini cijele Europske unije.

Imajući na umu da modeli izbora europskih zastupnika odražavaju nacionalne izborne modele te uzimajući u obzir da je brojna literatura (npr. Caramani 2001; Carter i Poguntke 2010; Ladrech 2002; Pennings 2006) pokazala kako dolazi do konvergencije između stranačkih sustava zemalja članica EU-a, preostaje nam zapitati se možemo li u bližoj budućnosti očekivati daljnje usuglašavanje izbornog zakonodavstva diljem Europske unije i razvoj prema jedinstvenome europskom izbornom modelu.

Bilješke

- 1 Radi se o implicitnom izbornom pragu koji proizlazi iz računanja Hareove kvote.
- 2 Radi se o implicitnom izbornom pragu koji proizlazi iz računanja Droopove kvote.
- 3 Latvijski model omogućava, osim davanja preferencijskoga glasa, i križanje imena kandidata, odnosno davanje negativnoga preferencijskoga glasa.
- 4 Ovaj izborni prag primjenjuje se u prvome krugu preračunavanja glasova u mandate u Nizozemskoj uz korištenje D'Hondtove metode.

- 5 U Švedskoj se koristi modificirana Saint-Laguëova metoda.
- 6 Radi se o metodi koju je razvio njemački fizičar Hans Schepers te daje iste rezultate i proizvodi jednake učinke kao Sainte-Laguëova metoda, no koristi drugačiji matematički postupak.

Literatura

- Caramani, D. (2001). The Europeanization of electoral politics: An analysis of converging voting distributions in 30 European party systems, 1970–2008. *Party Politics*. 18 (6): 803–823.
- Carter, E. i Poguntke, T. (2010). How European Integration Changes National Parties: Evidence from a 15-Country Study. *West European Politics*. 33 (2): 297–324.
- Europski parlament (2014). *Elections 2014 in the Member States. Elections 2014*. <http://www.elections2014.eu/en/in-the-member-states> (pristupljeno 20. lipnja 2014.)
- Farrell, D. M. i Scully, R. (2005). Electing the European Parliament: How Uniform are 'Uniform' Electoral Systems? *Journal of Common Market Studies*. 43 (5): 969–984.
- Farrell, D. M. i Scully, R. (2010). The European Parliament: one parliament, several modes of political representation on the ground? *Journal of European Public Policy*. 17 (1): 36–54.
- Hix, S. i Hagemann, S. (2009). Could changing the electoral rules fix European parliament elections? *Politique européenne*. 2 (28): 37–52.
- Kasapović, M. (2003). *Izborni leksikon*. Zagreb: Politička kultura.
- Ladrech, R. (2002). Europeanization and Political Parties: Towards a Framework for Analysis. *Party Politics*. 8 (4): 389–403.
- Nohlen, D. (2014). Wie wählt Europa 2014? *Bundeszentrale für politische Bildung*. <http://www.bpb.de/politik/wahlen/europawahl/71360/wie-waehlt-europa-2014> (pristupljeno 20. lipnja 2014.)
- Pennings, P. (2006). An Empirical Analysis of the Europeanization of National Party Manifestos, 1960–2003. *European Union Politics*. 7 (2): 257–270. ■